

Tradiții populare din zona Țării de Sus a Moldovei în comuna Rădăuți-Prut, județul Botoșani (datini, urări, colinde, teatru popular)

*Stela Covaci
București*

Rădăuți-Prut, numele unei comune, fostă târg (spre deosebire de Rădăuți-Bucovina), fiind, la începutul secolului XIX, loc de reședință a Plasei Prutului în județul Dorohoi, actualmente în județul Botoșani, este situată în cel mai nordic punct din nord-estul țării, la o distanță de 30 de km de Livenii lui George Enescu și 80 km de Ipotești.

În vara anului 2008 apele Prutului au acoperit-o în întregime, fiind considerată cea mai calamitată localitate din țară. Acest ținut încărcat de istorie este locul în care m-am născut și țărâna în care sunt îngropați străbunii mei.

Așezământul este atestat documentar încă din anul 1437, cu zi de târg marțea, urmând ca abia în 1771 să se semneze actul de învoială cu târgoveții (români și evrei) de către logofătul Costache Sandu Sturza. În document se pomenește de un rates (han mare de răscruce pe locul unei păduri tăiate), la care ajungea drumul dinspre Ștefănești și alte localități ale Moldovei, răscruce pe unde, trecând Prutul pe un pod de lemn, puteai călători mai departe, prin Lipcani, spre Hotin, multă vreme purtând denumirea de „Calea Hotinului”. Logofătul a scos hrisovul de la Mihail Sturza Vodă (1834-1849). Actul de învoială pentru recunoașterea târgului s-a semnat la data de 14 mai 1845. Proprietar al moșiei, în acte, era Iorgu G. Sturza care o vinde, în anul 1823, lui Nicu Pillat și urmașilor săi. Și astfel a început să se dezvolte Rădăuțiul, cu țărani și negustori strănși în căușul de verdeață al luncii Prutului, între dealurile Coțuștii și Crânicenilor. Chiar în sat, pe o porțiune de mal înalt al Prutului, numit Bîtca, de veacuri, veghind cimitirul, se află o bisericuță de bârne, cu masa altarului în mijlocul ei, făcută dintr-un trunchi de stejar secular. Biserica propriu-zisă cu praznicul Sfântului Nicolae a fost zidită în anul 1884 de către frații Iancu și Gheorghe Pillat, fii lui Nicolae și Agripina, deținători ai moșiei Miorcani, des amintită în lirica poetului Ion Pillat. Ctitorii își află odihna de veci în interiorul bisericii din Rădăuți.

„Prutule, apă vioară,/ Face-te-ai neagră cerneală...” - așa începe un străvechi cântec popular, plin de jalea ce se dorea scrisă pe

hârtie a celor care, din moși - strămoși, au trăit și au murit în această zonă vitregită de istorie. Năvăliri barbare, lacome și trufașe imperii au pângărit pământul sfânt al Țării de Sus, altarele ei metafizice, omorând sau despărțind părinți de copii, de frații și surorile de dincolo și dincoace de Prut. Vatră dacică, de mare valoare arheologică plină de relicve scoase la lumină până-n zilele noastre; pe cele de pe malul basarabean a aceleiași istorii comune, Moscova le-a jefuit fără scrupule și, de aceea, localnicii români din zilele noastre le lasă îngropate în grohotișurile și peșterile malului. Este suficient să ne aplecăm asupra scrierilor lui Vasile Lovinescu, aceste „Evanghelii ale melancoliei noastre”, cum le-a numit superb profesorul Cornel Ungureanu, ca să înțelegem ce sevă i-a plămădit pe acei arbori uriași încărcăți de roade, care se numesc: Neculce, Negruzzi, Creangă, Eminescu, Sadoveanu, Iorga, Enescu, Luchian, Labiș, Cezar Ivănescu...

Și iată că acum, în anul de grație 2008, puterile celui rău și-au săvârșit lucrarea: Prutul a mutat hotarul mai spre România, înghițind, sub ape de peste patru metri, mormintele vechi de sute de ani ale strămoșilor mei. Comuna (se zice) nu mai poate fi refăcută; arhivele Primăriei nu mai există, dar oamenii (peste 1000 de suflete) nu vor să se mute pe dealuri. A rămas podul ca un curcubeu, pod construit prin 1928, din metal argintiu, pe care l-am traversat adeseori cu trăsura de la orașelul Lipcani, la bunici, în Rădăuți. Podul, parțial sfărâmat de nemți în 1944, a fost refăcut recent. Toată copilăria, verile le petreceam pe malul Prutului, copil orfan locuind la bunici, plângând și compunând melodii și versuri despre leagănul pierdut și despre un tată înghițit de Imperiul Roșu. Acolo le-am trăit pe toate: războiul, foametea cea mare ce mi-a ucis bunicul, alte inundații de spaimă, vacanțe studentești triste, securitatea...

N-am mai văzut revăzut de mult aceste meleaguri natale. Doar în vară, în zilele inundațiilor, am privit la televizor cum se agitau oficialii și reporterii în jurul celor bătuți de soartă. Erau aceleași chipuri pe care le cunoșteam din copilărie: cuvioși, resemnați, marcați de nenoroc și convinși până-n străfunduri că apa va trece și urmele lor vor rămâne. Prutul, cu neagra sa cerneală, va scrie istoria până în veac pe acest picior de plai pe care, cum spunea vlăstarul acela frânt, Nicolae Labiș:

„Stau câteodată, împietrit și mut
Să-nțeleg o clipă neînțelesul grai
Prin de jalea unui veac trecut...”

Nici nu începea bine luna decembrie când sufletul meu de copil intra în zona mirifică a sărbătorilor de iarnă, bucuria bucuriilor. Darurile lui Moș Crăciun erau sărace, fără pom împodobit, fără hăinuțe noi, fără jucării, dar ce lumină sfântă, consolatoare cobora pe pământ! Bunica, în grădina înghețată, săpa tufele îmbobocite de crizanteme și le oploșea în hârdaie de-a lungul tindei înguste, ferite de viscolul de miază-noapte. Vor înflori ca întotdeauna în zilele Crăciunului parfumând întreaga casă. Zilele deveneau din ce în ce mai scurte. Se însera devreme, prilej de a ne aduna în jurul sobei. La lumina plăpândă a lămpii cu gaz repetam, seară de seară, din ineputabilul tezaur moștenit: colinde, plugușoare, balade populare și alte cântări sfinte.

Apoi, după îndelungatul post ce-l țineam și noi copiii, sosea Ajunul Crăciunului. În cămăruța curată, pe fața de masă țesută de bunica, se așezau bucate tradiționale de post: pelincile Domnului, fărfașii cu prune afumate, sticla de vin aspru și coliva pentru cei răposați, zugrăvită cu steaua Crăciunului. Ușile deschise îl primeau pe bătrânul preot Súdor, urmat de ceata de copii în sumănele și opinci, îmbujorați, sub căciulile de miel, strigând din toți plămâinii:

„Kir Aleisa, iho ho!
Ieși Părinte de-acolo
Și te du la altă casă
Și te-așează după masă...”

Intrând cu cântare, părintele anunța Nașterea sfântă. Noi sărutam sfioși icoana, iar bunica o împodobește cu un fuior blond de cânepă, ca o păpușă ce simboliza pe pruncul Isus. Dintr-un coș, mama arunca din prag către copiii înghesuiți la ușă mere, nuci și cățiva bănuți peste care se buluceau țâncii.

Nici nu se întuneca bine când, nerăbdători, mă luam de mână cu frățiorul pornind cu colindul pe la vecini, prin zăpezile cât gardul. Anunțam pe la ferestre luminate că „astă seară îi seară mare”. Cu emoție așteptam să se deschidă ușa tindei, să primim din mână gospodinei colaci și prăjiturile de casă, mere și bănuți cu chipul regelui Mihai.

Din prima dimineață de Crăciun, ulițele și ogrăzile se colorau de cetele celor cu steaua vestitoare, de călușari zglobii, de Irozi sau de trupe de flăcăiași deghizați interpretând însuflețiți celebra Banda lui Jianu.

Noaptea cea mare de trecere în noul an, noaptea Sfântului Vasile, cuprindea satul de vrajă ancestrală. Umblam cu clopoței legați cu fire de busuioc și lână roșie pe la ferești, ferindu-ne de arătări

spăimoase cu măști și cojoace întoarse care, cum ne prindeau, ne turnau apă în clopoțelul firav, înghețându-l pe loc. Ne întorceam și-l dezghețam în vatră și o luam vitejește din nou la urat, rostind baladele vechi până la capăt: Miorița, Dragoș, Negru Vodă, Șalga, Dolca, Jos în vale la Bârlad...

În noaptea aceea nu dormeam de loc, căci așteptam Plugurile mari cu „Bădița Traian” și multe alte urături. Ne plăceau cele cu texte umoristice, compuse special de creatori anonimi, satirizând diverse întâmplări și năravuri petrecute peste an. Humorul făcea parte din structura satului și nu supăra pe nimeni:

„De la Redi la Rădăuți
Nu e bine să te muți
Că azi se-mplinește anul
De când Nelu Teodoreanu
A înnoptat la tanti Uța
De i-au spart rădenii muzicuța”...

Cei patru frați ai mamei: David, Costică, Nicu și Mihăiță Râșcanu compuneau cântecele pentru alaiul Caprei cu referiri la localitățile din jur:

Capra mea de la Liveni
E hrănită cu strujeni,
Primăvara cu tărățe
Îi ies ochii ca la mâțe...

sau:

Capra mea din Darabani
E hrănită cu bostani...
Capra mea din Ipotești
E hrănită cu povești...
Ha, ța, ța, căprița...

În jurul caprei țațoșe și năvășe dansau și recitau personaje grotești ca: Țiganul, Rifca, Nebunul ș. a. Costume improvizate din păritare ochioase, fuste, beteală și panglici din lăzile bunicii, zurgălăi și tălângi, câlți și fuioare de tort ne insuflau nouă, copiilor, bucurie și spaimă, o emoție intensă, fericirea dansului nestăvilit și tribal.

Banda lui Jianu, teatru popular, mai mult operetă, căci unele personaje își cântau ariile, a fost ani de zile pregătit, cu repetiții și confecționarea costumelor, la noi în casă. Mama, Eleonora Rîșcanu (c. Pogorilovschi) și cei patru frați ai săi l-au jucat și l-au transmis apoi urmașilor. Avea 60 de ani când a dictat întreaga piesă cântându-ne fiecare rol, și mai ales, rolul Jieniței ce-i amintea de văduvia ei mult prea timpurie.

Sfinte și neprețuite amintiri dintr-o copilărie ce nu mai există, dintr-un loc dispărut sub ape. Apele s-au retras din nou, iar cei câți au mai rămas vor purcede să reînsămânțeze esențele spirituale ale acestor datini din moși-strămoși, până-n veac.

Anexez, culeasă de la mama, Banda lui Jianu, varianta de la Rădăuți-Prut.

Banda lui Jianu

(Culeasă de la mama, Eleonora Pogorilovschi – Rîșcanu, 1909-1983, din comuna Rădăuți – Prut, jud. Botoșani), 4 dec. 1971

Personaje:

Jianu

Doi haiduci

Un căpitan

Un vânător

Un grec

Un cioban

Jienița

Un turc

Jianu (stă rezemat în armă, îmbrăcat în costum național și cântă):

Foaie verde măr domnesc
Stau pe loc și mă gândesc
Cum s-o dau să nimeresc
Pâinea să-mi agonisesc,
Copilașii să-mi hrănesc.
Dacă-am văzut și-am văzut
Că alt chip nu-i de făcut,
La palat m-am repezit
De biruri să fiu scăpat.
Dar la ușă la palat
Uite un grec gulerat.
Grecul mă-ntrebă de carte,
Eu i-arăt arma din spate.

Jianu: - Bună seara, boieri mari!

Grecul: - Ce cați aici, opincar?

Jianu: - Vreau dreptate, boieri mari!

Grecul: - Haide, haide, marș de-aici
Vodă nu-i pentru calici.

Jianu (se întoarce către haiducii săi):

- Bună seara, măi flăcăi
Și ai codrilor mișei,
De când stați pitiți pe-aici
N-a trecut vreun grec pe-aici?

Un haiduc:

- N-a trecut, zău, căpitane,
Că dacă trecea
Beleaua cu noi și-o găsea.
C-ale noastre pungi golite
Numai cu aur și cu argint ar fi fost umplute.

Al doilea haiduc:

- Căpitane, căpitane,
Bine-ai făcut c-ai venit
Dar mai bine făceai dacă nu veneai
Căci, uite, potera ne urmărește
Fără veste.

Vânătorul (îl prinde pe Jianu):

- 'Trăi, domnule căpitan!
La potera făcută azi
Am prins pe Jianu
Cu doi haiduci ai săi,
'Trăiți, domnule căpitan!

Căpitanul (către Jianu):

- Măi străine, înarmat
Tu pe-aici pe unde-ai intrat?
Spune mie cine ești
Că pe loc te nimicesc
Cu sabia-mi săbioară,
Cu iubita-mi surioară!

Jianu:

- Eu sunt Jian îngrozitor
Care-n lume fac omor
Și-acum dacă nu mă crezi
Du-te-n codrii și-ai să vezi.
Unde-s tufele mai mari
Zac în sânge grei barbari,
Unde-s tufele mai mici
Stau pitiți ai mei voinici.
Ei, și-acum ce vreți de la mine?

Căpitanul:- Vrem să vă predați

Și armele jos să le lăsați.

Jianu:

- Noi ne vom preda

Și armele jos le vom lăsa,
Dar să socotiți
Să nu ne legați
Până a fi vinovați.

(Jianu se predă, pune armele jos și se pune în genunchi cu amândoi haiducii de-o parte și de alta.)

Vânătorul (Leagă pe Jianu și cântă):

Eu sunt vânător de munte,
Vânător vestit,
Care-n lumea asta
Nu s-a pomenit.
Tune, ploaie sau ninsoare,
Fie ger sau nea,
Numai arma să-mi trăiască
Sub mantaua mea!

Tra, la, la...

Și-orice fiare-n calea mea,
Ele s-or ivi,
Eu cu-această armă grea
Le voi glonțui.

Tra, la, la...

Jianu (amărât, cântă):

Eu mă duc, codrul rămâne,
Plâng haiducii după mine.
Las' să plângă după mine
Că n-am făcut nici un bine.
Chiar de-ași fi făcut vre-un rău
Mi l-oi trage singur eu.
Ah, Codrean, drăguțul meu,
Vino să te sărut eu. (îl cuprinde ca să-l sărute pe

Codrean)

Căci mă duc, mă duc, mă duc
Intru de viu în mormânt.
Iar tu de vei rămânea,
Pe haiduci vei aduna
Și-ți lupta, lupta mereu
După cum luptam și eu.
Și-ți lupta, lupta-veți foarte,
Fără a fi atinși de moarte.

Zice Codreanu:

- Asta, frate, nu se poate,
Jur pe-a mele arme toate
Că eu nu te voi lăsa
Până nu te voi scăpa.
Uite bani chiar ți-am adus,
Libertatea ți-am și pus.
Ține banii, na-ți acum
Și deschide-ți al tău drum.

Jienița (cântă):

- Amărăță sunt de-un an, tinerel Jian,
Când în codri noi trăiam, tinerel Jian,
Grijă de dușmani n-aveam, tinerel Jian,
Când la pândă ai ieșit, tinerel Jian,
Turcul, greul te-a zărit, tinerel Jian,
Într-un ceas rău te-ai ivit,
Jiane, Jian, tinerel Jian.

Jianu:

- 'Trăiți, domnule căpitan!
Stând aici de vorbă, cu ai mei feciori,
Mi-a venit un gândișor:
Ce să vă dau să mă scăpați,
Din lanț să mă dezlegați?
Eu v-aș da bani cât mai mulți
Să-mi dați drumul iar la munți.

Căpitanul (către vânător):

- Ia-i banii ce o avea
Și armele de jos să-și ia.
(Jianu se ridică de jos cu haiducii)

Haiducii (cântă):

- I-ha, tra la la la la ...
C-a scăpat Jianu nostru,
Inimi negre, inimi roșii
Vai de grecii din oraș.
Tremurați în pieptul vostru
C-a scăpat Jianu nostru.

Jianu (merge gândind și se întâlnește cu un cioban):

- Bună seara, măi glugașe,
Ce servici ai pe imașe?
Ori c-o cireadă de boi,
Ori chiar cu turma de oi?
Măi ciobane,
Eu te-aș sfătui pe tine

Să fii tovarăș cu mine,
Să nu mai paști oile
Să te bată ploile,
Hai în codri să trăim
Cu galbeni să veselim,
Să ai viață fericită.
Nu c-o turmă prăpădită
Să alergi pe deal și văi
Și să duci viața-n nevoi!
Iar acum tu, dacă vrei,
Zi-mi o doină, na cât cei.
Scumpă soție-am avut,
Pradă la turci a căzut.

Ciobanul (cântă):

Frunză verde, arțaraș,
Bâr, oișo, bâr,
Eu sunt Niță ciobănaș,
Bâr, oișo, bâr, bâr, bâr.
Dimineața până-n zori
Bâr, oișo, bâr,
Pornesc turma de miori,
Bâr, oișo, bâr, bâr, bâr.
Dimineața când mă scol (Refren)
De mă spăl ori nu mă spăl (R)
Eu cu turma tot pornesc (R)
Și cu dânsa viețuiesc. (R)
Casa mea îmi e stâna, (R)
Perna mea e mușuroi, (R)
Cu toate că sunt nevoi (R)
Dar cu oaia de la stână, (R)
Eu tot capăt vreme bună. (R)
Las' să bată ploile, (R)
Să-mi trăiască oile. (R)

Jianu: -Măi ciobane, mulțumesc,
Căci la codru mă grăbesc,
Să-mi ajute Dumnezeu
Să urmez tot drumul tău.

(Jianu, mergând el, turcul îi iese înaintea)

Turcu: - Măi Jiane, frate, frate,
Și mă jur că tu-mi ești frate,
Lasă-mi pe Jienița mie

Și-ți dau galbeni azi, o mie.

Jianu: - Eu? Să-mi las a mea soție

Ca s-o ai tu pe vecie?

Nu mă las până n-oi face din voi

Pielea toată de cimpoi

Și-am să fac încălțăminte

Ca să țină turcii minte. (el se repede la turc).

Jienița (cântă și bate din palme):

- Ardă-ți focul curțile,

Turcule, turcule,

Cum vrei să-mi iei zilele (R)

Dumnezeu nu ți-ajutat (R)

Că Jianu a scăpat (R)

Și pe voi v-a spânzurat. (R)

Rădăuți – Prut, dec. 1971